

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בעניין תפקיד הקרבנות

דוד אזולאי

הקדמה

בעקבות שיעור ששמעתי, נפגשתי עם דברי הרמב"ן בתחילת ספר ויקרא¹, החולק על הרמב"ם בעניין הקורבנות, ואלו דבריו: "והנה בכתוב הזה טעם הקרבנות שהם אשה ריח נחוח לה", ואמר הרב במורה הנבוכים² כי טעם הקרבנות בעבור שהמצרים והכשדים אשר היו ישראל גרים ותושבים בארצם מעולם היו עובדים לבקר ולצאן, כי המצרים עובדים לטלה, והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בדמות שעירים, ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם, בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינין לשם הנכבד כדי שידע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבירה הוא אשר יקריבו לבורא, ובו יתכפרו העונות כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש, כי כל מדוי וכל חולי לא יתרפאו כי אם בהפכן. אלה דבריו ובהם האריך. והנה הם דברי הבאי, ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה, יעשו שולחן ה' מגואל, שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם, והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח נחוח".

בקריאה ראשונה הוקסמתי מדברי שני גדולי עולם אלו:

איך הרמב"ם, עליו אומרים "ממשה ועד משה לא קם כמשה", יכול לומר דברים כל כך מוקשים – שכל הקרבנות נועדו לשלול עבודה זרה? הרי יוצא מכך, שאם לא היתה בעבר עבודת אלילים אזי לא היו קרבנות!?

לאחר מכן גיליתי שהרמב"ם לא עצר כאן, אלא הטעים גם את מצוות בית המקדש וכליו ועוד מצוות רבות, ובתוכן אף איסור בשר וחלב, בשלילת העבודה הזרה! דברים אלו היו בעיני, הקטן, תמוהים ומצריכים עיון גדול, וכדברי הרב יהודה קופרמן "הדבר היחיד שיותר טוב מ'צריך עיון' זה 'צריך עיון גדול'..."

אך תמיהתי לא הסתיימה כאן, שכן אפילו אם שיטת הרמב"ן המובאת בהמשך יותר מובנת בעיני – כיצד יכול היה לומר על הרמב"ם: "והנה הם דברי הבאי, ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה, יעשו שולחן ה' מגואל, שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם, והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח נחוח"!!

לכן, אסכם במאמרי זה את שיטות שני גדולי עולם הללו בעניין הקורבנות, ואוסיף שיטות ראשונים ואחרונים אחרים המבארים שיטות אלו, ואולי אזכה ואצליח לבסוף אני הקטן לתת הסבר לפשר המחלוקת העצומה הזאת בין הרמב"ם לרמב"ן על פי המקורות והבנתי בראשונים. תודתי הרבה לרה"י הרב יוסי רודריגז, שעזר לי ללבן סוגיה זו והפנה אותי למקורות הנכונים, וששום דבר מן הכתוב במאמר זה לא נכתב לפני שהתייעצתי איתו.

שיטת הרמב"ם

מקור דברי הרמב"ם, עליהם חולק הרמב"ן, הוא במורה נבוכים²:

¹ א', ט'.

² חלק שלישי פרק מ"ו.

”המצות אשר כלל אותם הכלל העשתי עשר, הם אשר ספרנום בשאר ספר עבודה ובספר קרבנות, וכבר זכרנו תועלתם בכלל. ועתה אתחיל לתת טעם כל אחת ואחת לפי השגתי, ואומר כי כבר אמרה התורה כפי מה שפירש אונקלוס שהמצריים היו עובדים מזל טלה, מפני זה היו אוסרים לשחוט הצאן, והיו מואסים רועי צאן, אמר הן נזבח את תועבת מצרים, וכן היו כתות מן הצאב”ה עובדים לשדים, והיו חושבים שהם ישובו בצורת העזים, ולזה היו קוראים לשדים שעירים, וכבר התפשט הדעת הזה מאד, ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זובחים, ולזה היו אוסרים הכתות ההם ג”כ אכילת העזים, אבל שחיטת הבקר כמעט שהיו מואסים אותו רוב עובדי ע”ז, וכלם היו מגדילים זה המין מאד, ולזה תמצא אנשי הודו עד היום לא ישחטו הבקר כלל, ואפילו בארצות אשר ישחטו שאר מיני בעלי חיים. ובעבור שימחה זכר אלו הדעות אשר אינם אמתיות, צונו להקריב אלו השלשה מינים לבד, מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, עד שיהיה המעשה אשר חשבוהו תכלית המרי, בו יתקרבו אל השם, ובמעשה ההוא יכופרו העונות. כן מרפאים הדעות הרעות אשר הם חליי הנפש האנושי, בהפך אשר בקצה האחרון”.

שיטת הרמב”ם המבוארת בכל אותו פרק היא, שכיון שבעולם היתה מקובלת עבודת האלילים, ציווה אותנו הקב”ה לעבוד אותו בכך שאנו שוללים את האלילים האחרים. המצרים עבדו את הטלה – לכן או מקריבים את הטלה, ההודים מקדשים את הפרה – לכן אנו שוחטים את הפרה, וכן הלאה.

דברים אלו של הרמב”ם מעוררים כמה קושיות, שכן עולה מהם שתפקיד כל עבודת הקורבנות הוא לשלול את ההו”א של עבודת האלילים, ואם כך – מה יהיה בבית המקדש השלישי, שהרי עזרא ביטל את יצר העבודה הזרה?³ הרי הרמב”ם כותב את הלכות הקרבנות ובית הבחירה, ולכאורה כבר אינם שייכים, לשיטתו, שהרי אין כבר עבודה זרה לשלול! ועוד קשה, איך הרמב”ן בעצמו לא הקשה קושיה זו על הרמב”ם – מדברי הרמב”ם על עצמו?

מדברים אלו עלינו להבין שצריך להעמיק יותר בשיטת הרמב”ם ולבאר אותה יותר. בשלב זה ארצה לתת דרך אפשרית אחת להבנת שיטת הרמב”ם והקושיה שבדבריו על דברי עצמו. כאמור, עזרא ביטל את יצר העבודה הזרה, כיון שראה שעל אף שהקב”ה נטע יצר זה בתוכנו כדי שנתגבר עליו ונזכה – למעשה אותו יצר גורם רק לחורבן: ”ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר”, ואמר רב גידל: שגדלו בשם המפורש! – הוראת שעה היתה. ’ויצעקו אל ה’ אלהים בקול גדול’ – מאי אמור? אמר רב ואיתימא ר’ יוחנן: בייא בייא! היינו האי דאחרביה למקדשא, וקליה להיכליה, וקטלינהו לכולהו צדיקי, ואגלינהו לישראל מארעהון, ועדיין מרקד בינן. כלום יהבתי לן אלא לקבולי ביה אגרא? לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן. נפל להו פיתקא מרקיעא, דהוה כתב בה אמת. אמר רב חנינא: שמע מינה חותמו של הקב”ה אמת. אותיבו בתעניתא תלתא יומין ותלתא לילואתא, מסרוהו ניהליהו. נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדשי הקדשים. אמר להו נביא לישראל: היינו יצרא דעבודת כוכבים, שנאמר: ’ויאמר זאת הרשעה’⁴ (אולי מקור זה מסביר מדוע לפני ביטול יצר עבודה זרה היתה שלילת העבודה הזרה כל כך עקרונית, עד שסיבת הקורבנות נובעת ממנה).

³ יומא דף ס”ט; סנהדרין דף ס”ד.

⁴ יומא דף ס”ט.

הרב קוק בספר אדר היקר⁵ כותב: "מאז שבטל יצרא דעבודה זרה, נסתלק כח החיים הרענן של יסוד האהבה האלהית מן העולם".

א"כ ביטול יצר עבודה זרה הינו גם ניתוק רוחני וגם ביטול הקשר הרגשי עם אלוקים, ואיתו כח הנבואה. לפי זה, אותנו גור אריה שיצא מקודש הקדשים ("נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדשי הקדשים")⁴ הוא היסוד לעבודת הקודש ולנבואה.

כיון שייבנה בית שלישי, ובע"ה כח הנבואה יחזור – אזי יחזור גם יצרא דעבודה זרה, וממילא יהיה גם עניין בית המקדש, הקרבנות והמצוות להילחם באותו יצר ולבטלו מליבנו. בכך תתורץ הקושיה מדברי הרמב"ם על עצמו, אך עדיין קושיית הרמב"ן שהוזכרה לעיל עומדת בעינה, ובהמשך נתייחס אף אליה.

שיטת הרמב"ן

לאחר שהרמב"ן תמה על הרמב"ם "איך עשה שולחן ה' מגואל"⁶, הוא ממשיך ומקשה⁷: "והנה נח בצאתו מן התיבה עם שלשת בניו אין בעולם כשדי או מצרי הקריב קרבן וייטב בעיני ה' ואמר בו וירח ה' את ריח הנחוח, וממנו אמר אל לבו לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם, והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ולא היה עדיין בעולם שמץ עבודה זרה כלל, ובלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח, ואין דעתו עתה לשלול ממנו אמונות רעות ולא נצטוה בכך, אבל עשה כן לקרבה אל האלהים כדי שיחול עליו הדיבור, ולשון הקרבנות את קרבני לחמי ריח ניחוחי וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורצון רק שוללות לעבודה זרה מדעת השוטים".

הרמב"ן מקשה על שיטת הרמב"ם, לפיה עניין הקרבנות הוא שלילת העבודה הזרה, מקרבנותיהם של קין, הבל ונח. קרבנות אלו הוקרבו בעת שלא היתה עבודה זרה בעולם כלל, ובכל זאת קרבנם הביא לתגובה אלוקית חיובית; אצל הבל – "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו"⁸, ואצל נח – "ויבן נח מזבח לה'... ויעל עלת במזבח. וירח ה' את ריח הניחח ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי"⁹. מכאן מוכיח הרמב"ן שלקרבנות יש סיבה עצמית ואידיאלית המקשרת בין האדם לקב"ה, ואין הקורבנות רק שלילת העבודה זרה, או כדברי הרמב"ן⁷ "וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורצון רק שוללות לעבודה זרה מדעת השוטים". סיבה זו נעוצה בפסוק¹⁰ "וקרבו וכרעו ירחץ במים, והקטיר הכהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח לה"; אותו הריח הוא טעם הקרבנות.

ומהו אותו ריח? – ריח זה הוא התקרבות האדם אל הקב"ה! לכן ממשיך הרמב"ן ומבאר איך בכל קרבן יש עניין עצמי של חיבור בין אדם לקב"ה: "ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם כי בעבור שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה ובדיבור ובמעשה, צוה השם כי כאשר יחטא ויביא קרבן יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדיבור, וישרוף

⁵ אדר היקר, פרק ג', עמ' ל'.

⁶ על פי לשונו שם.

⁷ ויקרא א', ט'.

⁸ בראשית ד', ד'.

⁹ בראשית ח', כ"א.

¹⁰ ויקרא א', ט'.

באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאווה, והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, וזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכופר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו, והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו, וקרבן התמיד בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד. ואלה דברים מתקבלים מושכים הלב כדברי אגדה".

מסביר הרמב"ן: כיון שאדם חטא על ידי מחשבה, דיבור ומעשה, צריך הוא לכפר על מעשיו על ידי מחשבה דיבור ומעשה. על כן יסמוך את ידיו על הקרבן כנגד המעשה הרע שעשה, ויתוודה בפיו כנגד הדיבור, וישרוף באש הקרב והכליות שהם כנגד המחשבה והתאווה וכו'. אדם צריך להרגיש בעת הקרבת קרבנו שהיה עליו להקריב את עצמו ולשפוך את דמו שלו בשל חטאו, אך כיון שעושה תשובה ומצטער על מעשהו – מוקרב הקרבן ולא הוא, ולו ניתנת הזדמנות נוספת. ואולי הקרבן הופך להיות תמורתו של האדם – "זה חליפתי, זה תמורת, זה כפרתי"¹¹; האדם הקודם, זה שחטא, נשאר בקרבן, והופך להיות אדם חדש בעל רצון חדש.

הרמב"ן ממשיך ומעמיק בשיטתו: "ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם, תכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות, אמר שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד... ולכך אמר הכתוב כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש, כי לאישי ה' קרבן אלהיהם, ולכך אמרו שלא יזכיר בצוואות של קרבנות לא אל ולא אלהים אלא אשה לה, ריח נחוח לה, כי הכונה לה' לבדו תהיה, לא יכוין המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד. והוא מאמר החכמים ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד".

לאחר ההסבר המובן שנתן, מחליט הרמב"ן להיכנס יותר לעומק העניין ולגלות לנו סוד עמוק בעניין הקרבנות: הכוונה בקרבנות היא דווקא לשם המיוחד "יו"ד ה"א".

מהו הסוד שמלמד אותנו הרמב"ן?

נראה לענ"ד כי זהו המפתח להבנת המחלוקת בין הרמב"ם לבינו.

הרחבת שיטת הרמב"ם

על מנת להבין יותר את שיטתו של הרמב"ם בעניין הקרבנות, שבאים הם לשלול את העבודה הזרה, עלינו להבין את מהות העבודה הזרה על פי הרמב"ם.

אומר הרמב"ם בספר ההלכות¹²:

"בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור, ואנוש עצמו מן הטועים. וזו היתה טעותם. אמרו הואיל והאל ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד, והם שמשים המשמשים לפניו, ראויים הם לשבחם ולפארום ולחלוק להם כבוד. וזה הוא רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו, כמו שהמלך רוצה לכבד עבדיו והעומדים לפניו וזה הוא כבודו של מלך. כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להם קרבנות ולשבחם ולפארום בדברים ולהשתחוות למולן כדי להשיג רצון

¹¹ נוסח הכפרות לפני יום הכיפורים.

¹² הלי עבודה זרה פרק א' הלכות א'-ב'.

הבורא בדעתם הרעה. וזה היה עיקר עבודה זרה. וכך הם אומרים עובדיה היודעים עיקרה. לא שהם אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה...

ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה להם ואמר להם עבדו כוכב פלוני, או כל הכוכבים, והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוות לה כל העם הנשים והקטנים ושאר עם הארץ. ומודיע להם צורה שבדה מלבו ואומר זו היא צורת הכוכב הפלוני שהודיעוהו בנבואתו. והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ותחת האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות ומתקבצים ומשתחווים להם ואמרין לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעבדה וליראה ממנה. והכומרין אומרין להם שבעבודה זו תרבו ותצליחו ועשו כך כך ואל תעשו כך וכך. והתחילו כוזבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך... ועל דרך זו היה העולם מתגלגל והולך עד שנולד עמודו שלעולם שהוא אברהם אבינו".

כמו כן, גם הרמב"ן¹³ מתאר את הופעת העבודה הזרה באופן דומה:

"ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ג, כי היו שלשה מינין. הראשונים החלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות... והמין השני בע"ג שחזרו לעבוד לצבא השמים הנראה, מהם עובדי השמש או הירח, ומהם למזל מן המזלות... וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפיצם השם אל הארצות, ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלוקותיהם, כי הבונים היו רוצים לעשות להם שם ולא יתחלקו, כאשר רמזתי במקומו... וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו, ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון, וחירם וחבריו שעשו עצמם אלוהות כי היו רשעים לא שוטים גמורים... והמין השלישי בע"ג אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות... ואמר בכלם לא תשתחוה להם ולא תעבדם, בשום עבודה כלל, ואפילו לא יהא דעתו להוציא עצמו מרשותו של הקב"ה, והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית".

הרמב"ם מתאר לנו בהלכות אלו איך קרה שבני האדם הגיעו לעבוד עבודה זרה, ומהי בכלל עבודה זרה; כיון שאדם הראשון, כמובן, לא עבד אלילים – איך החלה האמונה בריבוי אלילים וכוחות המנותקים מה'?

אומר הרמב"ם, שבתחילה האמינו כולם באל אחד המנהיג את כל הכוחות במציאות. לאחר זמן – בתקופת אנוש – טעו ואמרו, שכיון שהקב"ה חלק כבוד לכוחות שברא להנהיג את העולם, לכוכבים, לגלגלים ולמזלות – אף אנו נחלוק להם כבוד ונבנה להם היכלות ונעבוד אותם, כמו נתינים שצריכים לכבד את השרים אותם מכבד המלך. אחר כך באו נביאי שקר, ואמרו שהאל ציווה לעבוד כוכב ולצייר דמותו ולנסך ולהקריב לו, וכעבור זמן רב נשתכח האלוה והחלו לעבוד רק את אותם "אלילים", המזלות והכוכבים.

היטיב לבאר את צורת ההתרחקות מהאל ואת הגישה לעבודה זרה – ריה"ל, בספרו הכוזרי¹⁴:
"ויהיה) ככסיל, אשר נכנס באוצר רופא מפורסם כי רפואותיו מועילות, והרופא איננו בו, ובני אדם היו מכוונים אל האוצר ההוא לבקש התועלת, והכסיל ההוא היה נותן להם מן הכלים ההם, והוא לא היה מכיר הרפואות ולא כמה ראוי להשקות מכל רפואה ורפואה לכל איש ואיש, והמית אנשים רבים ברפואות ההם אשר היו מועילות להם, ואם יזדמן שיקבל תועלת אחד מהם בכלי מן

¹³ שמות כ', ב'.

¹⁴ מאמר א' סי' ע"ט.

הכלים ההם יטו בני אדם אליו ויאמרו כי הוא המועיל, עד אשר יראו לזולתו תועלת במקרה יטו ג"כ אליו, ולא ידעו כי המועיל בעצמותו אמנם הוא עצת הרופא ההוא החכם אשר חבר הרפואות ההם והיה משער אותם כראוי והיה מצוה החולה שיזמן מה שצריך לרפואה ממאכל ומשקה ותנועה ומנוחה ושינה והקצה ואויר ומשגל וזולתם. ועל הדרך הזה היו בני אדם קודם משה, זולתי מעט מזער, **נפתים בנימוסי הכוכבים והטבעים ונעתקים מנימוס אל נימוס ומאלוה אל אלוה, ואפשר שמחזיקים ברבים מהם ושוכחים מנהיגם ומנהלם, ומשימם סבה לתועלות, והם בעצמם סבה לנזקים, כפי ההכנה והזימון.** אבל המועיל בעצמו הוא הענין האלהי, והמזיק בעצמו הוא העדרו".

משל התרופות הוא אחד המשלים המפורסמים בספר הכוזרי. הוא ממשיך את "כהני" עבודות הכוכבים לכסיל הנכנס לבית מרקחת ומחלק את התרופות לאנשים בלי הבחנה ובלי מדד, כיון שראה את הרופא נותן אותן לחולים, והם מתרפאים על ידן. כך גם אותם כהנים גילו שיש כח לגלגלים ולמזלות (=התרופות) לפעול במציאות, ושכחו מהאל (=הרופא) הפועל דרכם ומחיה אותם ונותן להם את הכח, והתנתקו ממנו. לכן לפעמים השימוש בכוחות אלו פעולתו והצלח ולפעמים לא, כיון שלא לכך ברא הקב"ה את הכוחות הללו (לעתים למרות שהכוחות פעלו, הם עשו זאת באופן שמזיק לאדם, ויש דרכים טובות יותר לאדם לקבל אותה ברכה¹⁵).

הרעיון שבדברי ריה"ל דומה לתהליך שתיאר הרמב"ם. עובדי האלילים התנתקו מהחכמה שהקב"ה נטע במזלות ובגלגלים, ורק השתמשו בהם, בלי להתייחס למי שהטביע בהם את הכוחות. למה גרמה תופעה זו? הגלגלים והמזלות הביאו את בני האדם להתרחק מהאלוה, כיון ש"פעלו" גם ללא ההכרה בקב"ה, בעוד שהקב"ה ברא כוחות אלו כדי לחבר את האדם אליו ולא כדי לנתקו ממנו חלילה.

לפי דברים אלו שיטת הרמב"ם יותר מתקבלת על הדעת, ונוכל להבין את דברי קודשו של ה'מורה':

אמר הרמב"ם במורה נבוכים²: "ובעבור שימחה זכר אלו הדעות אשר אינם אמתיות, צונו להקריב אלו השלשה מינים לבד... **עד שיהיה המעשה אשר חשבוהו תכלית המרי, בו יתקרבו אל השם, ובמעשה ההוא יכופרו העונות. כן מרפאים הדעות הרעות אשר הם חליי הנפש האנושי, בהפך אשר בקצה האחרון.**" [וכן כשמביא הרמב"ם¹ את עיקר דבריו: "בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינים לשם הנכבד כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבירה הוא אשר יקריבו לבורא"]. ונבאר דבריו לאור האמור לעיל:

לאחר שהסברנו כי שיטת הרמב"ם היא שעניין המזלות והכוכבים הוא לקרב אותנו לחכמת ה', להכרה באחדותו ולידיעה שפועל בעולם, כמאמר הפסוק¹⁶ "מה רבו מעשיך ה' כָּל־מַחְמָה עֲשִׂיתָ, מלאה הארץ קנינך", וכדברי ספר הכוזרי¹⁷ "...וכל מה שרמז לו דוד ע"ה באמרו מה רבו מעשיך ה',

¹⁵ לדוגמא: הספורנו בפירושו על הפסוק "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות כ"ג, י"ט) – אומר: "לא תעשה כמו אלה הפעולות להרבות הפירות, כמחשבת עובדי עבודה זרה, אלא ראשית בכורי אדמתך תביא, כאמרו וראשית כל בכורי כל, וכל תרומת כל וגו' להניח ברכה אל ביתך". מבואר בדבריו, שהיתה זו צורת עבודה זרה שתכליתה להתברך בפירות, והקב"ה מצווה אותנו להתברך בפירות על ידי הביכורים ולא על ידי אכילת בשר וחלב.

¹⁶ תהלים קי"ד, כ"ד.

¹⁷ מאמר חמישי סי' ח'.

לדחות טענת אפיקורוס היוני, אשר היה רואה כי העולם היה במקרה" – נוכל להבין מה הכוונה ברעיון שהקרבות באים לשלול את העבודה הזרה.

כיון שטעו בני האדם והפרידו בין האלוה לבין "שריו" – הכוחות שדרכם הוא פועל במציאות – בעבודת הקרבנות, על עם ישראל להבהיר לכל הטועים בעולם שהכוחות הללו מחוברים לקב"ה, וכלשון הרמב"ן¹ "כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבירה הוא אשר יקריבו לבורא, ובו יתכפרו העונות" – את אותם כוחות שהרחיקו מוטל עלינו לקרב לה', ובכך יתכפרו העונות, על ידי ההצהרה על אחדות ה' ועל היותו בעל הכוחות כולם.

האם הרמב"ן יחלוק על שיטת הרמב"ם, שיש עניין גדול בשלילת העבודה הזרה, ועל ההבנה שכל הכוחות במציאות נובעים ממנו יתברך ולכן עלינו לעבוד רק אותו ולשלול כל גילוי של כח כעצמאי?

אלה הדברים שכתב הרמב"ן בהמשך ספר ויקרא¹⁸:

"וזה סוד הענין כי היו עובדים לאלהים אחרים, הם המלאכים, עושים להם קרבנות והם להם לריח ניחוח כענין שנאמר ושמני וקטרתי נתת לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי נאם ה' אלהים. ואתה צריך להתבונן בכתוב במקרא ובמסורת.

והנה התורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם, אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן, והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילותו כחו יבא חורב ושממון כי הוא העילה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן, והכלל נפש לגלגל מאדים, וחלקו מן האומות הוא עשו שהוא עם היורש החרב והמלחמות, ומן הבהמות השעירים והעזים, ובחלקו עוד השידים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו, ובלשון הכתוב שעירים, כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר, ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה, אבל שתהיה כוונתנו לעשות רצון בוראינו שציוונו כך, והמשל בזה כמי שעשה סעודה לאדון וציוה האדון את האיש העושה הסעודה תן מנה אחת לעבדי פלוני, שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו רק הכל נתן לאדון, והאדון נותן פרס לעבדו, ושמר זה מצותו ועשה לכבוד האדון כל אשר ציווהו, ואמנם האדון לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספר בשבחו ולא בגנותו.

וזה טעם הגורלות, כי אילו היה הכהן מקדיש אותם בפה לה' ולעזאזל, היה כעובד אליו ונודר לשמו, אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד, כי שניהם מתנה לה' והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יבוא לו מאת ה', הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם, כענין שנאמר בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו, וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו ואין אנחנו מכוונים בשילוחו אלא לרצון לשם, כמו שאמר יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו וגו', ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל".

דברי הרמב"ן הללו מלמדים אותנו שגם הוא ראה חלקים מעבודת הקרבנות כמתייחסים לכוחות שהם גם עבדי ה', וכדבריו בספר שמות¹³ שהובאו לעיל "כי היו רשעים לא שוטים גמורים" – עובדי עבודה זרה אין הם טיפשים שהמציאו "סתם" עבודות ודת כדי לאחד את אומתם או כדי לשלוט עליהם, כמאמר הפילוסוף בספר הכוזרי¹⁹ "...בדה לעצמך דת לענין הכניעה, ולרומם ולשבח

¹⁸ ט"ז, ח'.

¹⁹ מאמר ראשון סי' א'.

ולהנהגת מדותיך וביתך ואנשי מדינתך" – אלא הם כוחות אמיתיים הקיימים במציאות, ועלינו אף לתת להם קרבן כדי לרצותם ביום הכיפורים [כמובן, רק על פי ציווי ה'].

נלמד מכאן, ששני גדולי עולם אלו לא חלקו על מהות העבודה הזרה או על הצורך שבשלייתה, אלא רק אם עבודת הקרבנות היא העבודה בה אנו מייצגים עיקרון זה של שליית העבודה הזרה!

ואכן, שמעת²⁰ אפשרות לעדן את קושיית הרמב"ן על הרמב"ם, שאומר הרמב"ן לרמב"ם כד: "כל דברך נכונים, אך פשוטי העם, שאינם מבינים את מהות העבודה הזרה, ובייחוד בימינו שבוטל יצר זה, יזלזלו בקרבנות ובבניין בית המקדש ולא ירצו את הבית השלישי, כי יראה להם ששולחן ה' מגואל בדם לריק". לכן מסביר זאת הרמב"ן בדרך שבה גם אנשים פשוטים יבינו את הצורך בקרבן, כאילו האדם מקריב את עצמו – וכך גם כיום יעשה האדם תשובה בלי קרבן.

אך נראה לי, הקטן, שאולי אפשר להעמיק מעט יותר ולמצוא נקודה משותפת בה יסכימו הרמב"ם והרמב"ן ומשם הם חולקים.

לשם כך אעלה שאלה מתבקשת המובאת בספר הזכרון לריטב"א²¹, ספר בו הוא מתרץ קושיות רבות של הרמב"ן על הרמב"ם.

כל דבריי אלו מובנים אם מטרת הקרבנות היא להבהיר לכל עובדי העבודה הזרה שהקב"ה מנהיג את כל הכוחות אותם הם עובדים, וכדברי הרמב"ן שהבאנו לעיל "רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם"²²; אך לדברי הריטב"א בספר הזכרון, עניין הקרבנות היה גם להוציא מתוך ליבנו אנו את ההו"א שבעבודה זרה – "שלא בא הקרבן לדעת הרב המורה ז"ל אלא להוציא הטעות מלב אומנתו שהיו ג"כ שטופין בעבודות ההם". לכן נצטרך להסביר את הקשר המהותי יותר בין חטא העבודה הזרה לעם ישראל.

המקום הראשון בו אנו פוגשים את ישראל כעובדי עבודה זרה הוא בחטא העגל. חטא זה הינו תמוה מאוד, כי איך יכלו בני ישראל לאחר כל מכות מצרים, קריעת ים סוף, הניצחון על עמלק, המן, ומעל כל אלה מעמד הר סיני, שם שמעו וראו כל ישראל את הקולות²³ – איך יכלו להגיע למצב המתואר בפסוק²⁴ "ויקח מידם וַיִּצַר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה, ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים", לקרוא לעגל מתכת אלהים חיים? איך יעלה על הדעת דבר כזה!?

גם כאן ספר הכוזרי לא משאיר אותנו להתמודד לבד עם הקושיה הגדולה, ובאמת מלך הכוזרים בעצמו שואל את החבר שאלה דומה²⁵:

"אמר הכוזרי: ...ונתחייבה לכם הגדולה על כל הנמצאים בארץ. אבל איה הגדולה הזאת מן החטאת הזאת (=חטא העגל)?

אמר החבר: ...ונחשב להם לעון מפני שהוציאו המרי מן הכח הצפון אל גבול המעשה, ולא היה העון ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאים ממצרים אך היה מרי לקצת מצותיו כי הוא יתברך הזהיר

²⁰ מהרב משה פיליפ, בשיעור.

²¹ פרשת ויקרא (פרק ט', עמוד ע"ו, במהדורת מוסד הרב קוק).

²² ויקרא א', ט'.

²³ "וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפך..." (שמות כ', י"ד).

²⁴ שמות ל"ב, ד'.

²⁵ ספר הכוזרי מאמר ראשון סי' צ"ו-צ"ז.

מן הצורות והם עשו צורה והיה להם להמתין **שלא יקבעו לעצמם דבר שיקבילוהו וימשכו אחריו ומזבח וקרבנות**".

מדבריו אלו של הכוזרי אנו למדים, שחטאם של ישראל בעגל היה שהקימו צורה לכבוד ה', ולא חיכו שה' יתן להם צורה לעבדו דרכה. הם יצרו צורה שעל פי השגתם היתה מתאימה לעבודת ה'. הסבר זה מוציא אותנו מההבנה הפשוטה האומרת שעם ישראל בחר בעגל לאלוה במקום האל שפגשו במצרים, ומביא אותנו להבנה שרצו לעשות עגל לכבוד ה'. ונשאלת השאלה המתבקשת – איך עלה על דעתם שזה בסדר? הרי רק שלושים ותשעה יום קודם לכן הצטוו "אנכי ה' אלהיך... לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. **לא תעשה לך פסל וכל תמונה** אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת, ואשר במים מתחת לארץ. לא תשתחוה להם ולא תעבדם"²⁶!

אפשר לתרץ קושיה זו על פי דברי המשך חכמה²⁷. הרמב"ם בספר המצוות²⁸ מוכיח מן הגמרא שהדיברות "אנכי ה'" ו"לא יהיה" הם מכלל תרי"ג המצוות: "דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא: מאי קרא? 'תורה צוה לנו משה מורשה' – תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום"²⁹. מלמדת אותנו הגמרא, שמניין המצוות הוא תרי"ג; תרי"א כמנין 'תורה', שנאמר³⁰ "תורה צוה לנו משה", ונוספו עליהן שתי מצוות ששמענו מפי ה' בסיני, יחד תרי"ג.

אך קשה הדבר: כיון שבספר המצוות מונה הרמב"ם חמש מצוות מתוך שתי הדיברות הראשונות³¹ – אז איך למדנו מפי משה רבנו **תרי"א** מצוות? הרי לשיטת הרמב"ם במניין המצוות שמענו **חמש** מצוות מפי ה', ולא רק שתיים! מתרץ המשך חכמה, שאכן ה' אמר לנו רק שתי מצוות בהר סיני, והן מצוות האמונה בה' ואיסור העבודה הזרה – אך "ישראל לא שמעו רק קול אלוקים בלבד ולא פרטי הדברים"³², ואת הפרטים לימד אותנו משה לאחר מכן.

מכאן אפשר להסיק שבני ישראל שמעו בסיני ציווי לא לעבוד כח אחר מלבד ה', אך אולי לעבוד את ה' באמצעות עגל או מסכה עדיין לא ידעו שאסור, כי אלו איסורים ששמעו ממה רק לאחר חטא העגל.

עד כאן תתורץ טעותם של ישראל, אך אם נמשיך בדרך זו – נצטרך לשאול: מדוע דווקא עגל? מה ראו ישראל לבחור דווקא את העגל כצורה שעל ידה רצו לעבוד את ה'?
אומר המדרש³³: "ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה" – התיך הזהב בכור ועשאו דמות שור, למה? שהיו ישראל אומרים כדמות שראינו ביום מתן תורה, וכבר כתוב 'ותחת רגליו כמעשה

²⁶ שמות כ', ב'-ה'.

²⁷ שמות כ', ג'.

²⁸ מצוות עשה, מצוה א'.

²⁹ מכות דפים כ"ג:-כ"ד.

³⁰ דברים ל"ג, ד'.

³¹ **עשה**: מצוה א' ["אנכי ה' אלהיך"]; **לא תעשה**: מצוה א' ["לא יהיה לך אלהים אחרים"], מצוה ב' ["לא תעשה לך פסל וכל תמונה"], מצוה ה' ["לא תשתחוה להם"], מצוה ו' ["לא תעבדם"].

³² לשון המשך חכמה שם.

³³ מדרש לקח טוב – מובא בתורה שלמה, שמות ל"ב, ד', אות כ"ז.

לבנת הספיר, מלמד שראו מלאכי השרת וכף רגליהם ככף רגל עגל, לפיכך שאלו דמות עגלי. ישראל ראו את כף רגלם של מלאכי השרת ביום מתן תורה והיא ככף רגל עגל, ועל כן חשבו שכך נראה האלוקים. חטאם היה בכך שעבדו את הכח שעל ידו הקב"ה מנהיג את העולם, מלאכי השרת, ובכך התרחקו מעבודת ה' בעצמו ומגילוי אחדות עצמותו בעולם, שהוא הלוחות כפי שניתנו על ידי ה' זמן קצר לאחר מכן.

וכן מסביר הרמב"ן³⁴ בעניין חטא העגל: "ורבותינו למדו אותנו הענין הזה, והם שגלו סודו, אמרו ראה ראיתי את עני עמי, אמר לו הקב"ה למשה, משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות, אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורת, ואני רואה היאך מתבוננין בי שאני יוצא בקרוכין שלי שאתן להם את התורה, שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, ושומטין אחד מטטראמולין שלי שכתוב לפני שור מהשמאל, ומכעיסין אותי בו. טטראמולין, ארבע פרדות, טטרא בלשון יון ארבע, כמו שאמרו טטראגון ארבע, מולין פרדות, כמו מולאות של בית רבי, משל לארבע חיות הנושאות המרכבה. ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הב"ה, שנאמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר, חג לעגל מחר אין כתוב כאן, אלא לה'.

ור"א אמר כי במקום הזה אלהים כבוד חונה בצורת גויה, ואם תשים לבך אל המסע הראשון תבין זה. ואיננו נכון בעיני, שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו חונה כבוד או הדבר, רק שעשו הצורה לכוין בעבודתה אל ענינה. וכבר פירשתי סוד המסע הראשון, וחלילה שרצה אהרן להדמות אליו, רק ממנו יקח שיהיה מסעם מצד המדה ההיא, והמשכיל יבין". ומעיר הרב שעוועל³⁵, שהכוונה שלא ניסו ביצירת העגל לכוון לאחד המזלות, אלא לאותו גילוי של כסא הכבוד – השור, שהוא גילוי מידת הדין במרכבה.

וכן כתב הרמב"ם³⁶: "הוא ע"ה במדרגה העליונה כמו שאמר ונגש משה לבדו אל ה' וגו', ואהרן למטה ממנו, ונדב ואביהוא למטה מאהרן, ושבעים זקנים למטה מנדב ואביהוא, ושאר האדם למטה מהם לפי שלמותיהן, ואשר כתבו החכמים משה מחיצה לעצמו, ואהרן מחיצה לעצמו". אם כן, מה שראה משה היה במדרגת נבואה ששאר העם לא ראה, ויתכן שראו מדרגה נמוכה יותר של גילוי ה' וחשבו שזהו גילוי עצמותו, ובכך טעו כשעשו דמות עגל.

מעשה זה הביא לתגובת ה', שבאה לידי ביטוי גם לאחר שסלח להם: "ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך, וביום פִּקְדֵי ופקדתי עליהם חטאתם"³⁷, וכדברי המדרש "הנה אנכי שולח מלאך" – אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כדרך שעשיתי לכם במדבר, שנאמר 'וה' הולך לפניהם יומם' וגו', ועכשיו שלא זכיתם הריני מוסר אתכם לשליח, שנאמר 'הנה אנכי שולח מלאך'³⁸. שליחת המלאך היא ירידה בקשר עם ה'. כיון שבחטא העגל עם ישראל זיהה את הנהגת השלוחים של ה' בעולם כעצם האלוקות, עונשם היה שאותה הנהגה היא שתוביל אותם במדבר, ולא גילוי ה' בעצמו, כפי שהיה בתחילת הליכתם במדבר – "וה' הלך לפניהם יומם"³⁹.

³⁴ שמות ל"ב, א'.

³⁵ בהערותיו על הרמב"ן (במהדורת מוסד הרב קוק) שם, ד"ה "לכוון בעבודתה אל עניינה", על פי רבנו בחיי.

³⁶ מורה נבוכים, חלק שני פרק ל"ב, ד"ה "והדעת השלישי".

³⁷ שמות ל"ב, ל"ד.

³⁸ שמות רבה פרשה ל"ב, סוף אות ב'.

³⁹ שמות י"ג, כ"א.

ביטוי נוסף לשינוי בהנהגת ה' את העם ולהשפעת חטא העגל על הקשר בין ישראל לבין גילוי אחדות ה' בעולם הוא ביצירת המשכן.

רש"י על הפסוק⁴⁰ "ובצלאל בן אורי... עשה את כל אשר צוה ה' את משה" אומר: "אשר צוה משה אין כתיב כאן, אלא כל אשר צוה ה' את משה, אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני, [כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואח"כ משכן, אמר לו בצלאל: מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר כך משים כלים בתוכו. אמר לו: כך שמעתי מפי הקב"ה. אמר לו משה: בצל אל היית, כי בודאי כך צוה לי הקב"ה. וכן עשה המשכן תחילה ואחר כך עשה הכלים]".

אומר בעל אהל יהושע⁴¹, שהצעתו של בצלאל למשה היתה בעקבות חטא העגל. לפני החטא לא היה צורך במשכן כאמצעי להיפגש עם הארון והלוחות, אלא מדרגת ישראל היתה להיפגש עם גילוי עצמות ה' דרך הלוחות בלי שום מתווכים, אך לאחר החטא – הקרבנות, המשכן וכל כליו, משמשים כמתווכים להיפגש עם גילוי עצמות ה' בעולם, וכך מתגלה הקשר המיוחד בין ישראל לקב"ה: "אני ולא מלאך, אני ולא שרף"⁴².

ובזה מסכימים הרמב"ם והרמב"ן – בכך שישראל ראו מדרגה נמוכה יותר מגילוי עצמות ה', ולכן טעו וציירו אותה ועבדו אותה. על כך נענשו שהקשר בינם לבין הקב"ה יהיה דרך מתווכים ולא באופן ישיר. אך האם במצב כזה ניתן להיפגש עם אותו שם מפורש בעולם הזה? ואם כן, איך? בנקודה זו נחלקו שני גדולי עולם אלו, הרמב"ם והרמב"ן:

לשיטת הרמב"ם – אחרי החטא אין דרך להיפגש עם גילוי עצמות ה', כיון ש"התנצלנו את עדינו"⁴³, ולכן הדרך לשלמות השגת ה' היא רק על ידי שלילת ההגשמה, שלילת כל גילויי ה' במציאות כעצמות ה' [לדוגמא: אף על פי שה' מופיע בעולם בדרך של חכמה – עלינו לשלול את היותו חכם. וכן כתב הרמב"ם במורה נבוכים⁴⁴: "אחר שאין תחבולה בהשגת אמתת עצמו, והמופת מכריח שהדבר המושג הוא שהוא נמצא לבד, ותארי החיוב כבר נמנעו כמו שבא עליו המופת, באי זה דבר יפול היתרון בין המשיגים, א"כ אשר השיגו משה רבינו ע"ה ושלמה הוא אשר ישיג האיש האחר מקצת דורשי החכמה, וזה אי אפשר בו תוספת, אבל מן המפורסם אצל בעלי התורה וגם אצל בעלי עיון הפילוסופי כי היתרון בזה הרבה. דע כי הענין כן, ושהיתרון בין המשיגים עצום מאד, כי כמו כל אשר יוסיפו בתארי המתואר יתייחד יותר ויקרב המתאר להשגת אמתתו, כן כל מה שתוסיף בשלילה ממנו יתעלה תקרב אל ההשגה, ותהיה יותר קרוב אליו ממי שלא שלל כלל, מה שכבר התבאר לך במופת שלילתו, ולזה יטרח אדם אחד שנים רבות בהבנת חכמה אחת ואמת הקדמותיה, עד שיקחה אמת, תהיה תולדת החכמה ההיא כולה, שנשלל מהבורא ענין אחד והודיע במופת שהוא שקר שייחוס לו הענין ההוא". וכדברים האלה אמר בצלאל למשה – שאחרי שחטאו ישראל בהגשמת האלוה והשיגו שהופעת עצמות ה' היא העגל, הדרך היחידה להיפגש עם גילוי עצמותו (הארון והלוחות) היא על ידי שלילת כל הכוחות שבמציאות וההבנה שהם לא עצמות ה'. רק בכך יתקרב האדם אל גילוי אחדות.

⁴⁰ שמות ל"ח, כ"ב.

⁴¹ דרוש א', אות י"ג, ד"ה "גלוי וידוע".

⁴² הגדה של פסח.

⁴³ ע"פ שמות ל"ג, ו'.

⁴⁴ חלק ראשון פרק נ"ט.

לעומת זאת, לשיטת הרמב"ן, אף על פי שחטאו ישראל, ואכן צריך לתקן את מחשבת ההגשמה – ישנה דרך להיפגש עם עצמות ה', עם הופעת שם ה' המפורש, בנס שבהקרבה. וכן מבואר בספר הכוזרי⁴⁵, וכן בפסוק "ויבן משה מזבח, ויקרא שמו ה' נְסִי"⁴⁶ – שהופעת עצמות ה' בעולם היא בדרך הנס⁴⁷, והקשר של ישראל לקב"ה הוא לעצמותו יתברך, ובהקרבת הקרבנות מתגלה הקשר הזה אפילו לאחר החטא וההתרחקות מה'. לכן הרמב"ן¹ כל כך מדגיש בסוד שמגלה לנו, שהקשר לקב"ה בהקרבת הקרבנות הוא הקשר ל"שם המיוחד", שם "י"ד ה"א".

לסיכום

הרמב"ם והרמב"ן לא חלקו אם יש ממש בעבודה זרה או שזהו פולחן סתמי, וגם לא נחלקו אם יש צורך לשלול עבודה זרה, אלא כל מחלוקתם היא איך עם ישראל – לאחר חטא העגל – אמור לפגוש את גילוי אחדות ה' בעולם.

ובזה חולקים:

הרמב"ן אומר, שדרך הנהגת ה' הניסית בעצם ההקרבה, האדם המקריב וכל ישראל, נפגשים עם הנהגת ה' "י"ד ה"א", ולמעשה נפגשים עם השם שהוא גילוי עצמות ה'.

ואילו הרמב"ם אומר, שלאחר חטא העגל הדרך היחידה להתעלות ולהיפגש עם עצמות ה' היא השלילה של ההגשמה וההשגה שכל הגילויים של ה' אינם עצמותו. זוהי הכפרה על חטא העגל, שכיון שהגשימו את האלוה וייחסו את גילוי של ה' – אפילו הדק והקרוב ביותר – לעצמות ה' ממש, התרחקו מהקשר הישיר הבלתי-אמצעי עם גילוי שם המפורש בעולם. לכן, מאז, הדרך להגיע אל עצמות ה' היא בשלילת ההגשמה.

אם כן, גם לשיטתו הדרך להגיע אל גילוי עצמות ה' בעולם היא על ידי המקדש והקרבנות, וכשמקריבים קרבן בכך שוללים את אותו כח מלהיות גילוי עצמות ה'.

ואולי על פי דברים אלו נוכל להבין את דברי המדרש⁴⁸: "ר' פנחס בשם ר' לוי אמר: משל לבן מלך שגס לבו עליו והיה למד לאכול בשר נבלות וטרפות. אמר המלך: זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא נדור (גדור). כך, לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים, דכתיב 'ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים', ואין שעירים אלו אלא שדים, שנאמר 'ויזבחו לשדים', ואין שדים אלו אלא שעירים, שנאמר 'ושעירים ירקדו שם', והיו מקריבין קרבניהם באיסור במה ופורעניות באות עליהם, אמר הקב"ה: **יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד והן נפרשים מעבודת כוכבים** והם ניצולים, הדא הוא דכתיב 'איש איש מבית ישראל וגו'' – שעל ידי הקרבת קרבנות לה' פורשים ישראל מעבודת הכוכבים, ושוללים את ההו"א שבקישור לה' דרך השדים חלילה.

עוד ארצה להעיר, שדברים אלו של הרמב"ם אינם שייכים רק לתקופה שבה יש מקדש וקרבנות, אלא גם בימינו אנו הדרך להתעלות ולהתקדם בהשגת ה' היא על ידי שלילת ההגשמה האלוקית. וכך מסופר על יונתן בן עוזיאל, גדול תלמידי הלל הזקן, ש"כל עוף שפורח עליו מיד נשרף"⁴⁹,

⁴⁵ מאמר שני סי' ב'.

⁴⁶ שמות י"ז, ט"ו.

⁴⁷ הרב שלמה אבינר, פירוש לספר הכוזרי, מאמר שני סי' ב', פיסקה ס"ד "ד' נסי".

⁴⁸ ויקרא רבה פרשה כ"ב, אות ח'.

⁴⁹ סוכה דף כ"ח.

ומסביר הרב קוק⁵⁰: "כל עוף שפורח עליו", כל מעוף של מחשבה עליונה, לפני שהספיק להתגשם בחומר – היה "מיד נשרף" ונשלל, ורק זו הדרך להתקדם בהשגת עצמות ה'.

⁵⁰ אורות הקודש א', עמ' קפ"ד.